

ظاهرة التداخل الإيقاعي بين أوزان بحور الشعر العربي

دراسة تحليلية لأنواع البحور المتشابهة الأوزان
و طرق تشخيص بحر كل منها

الدكتور محمد ابراهيم خليفة شوستري (المستأجر)

١٣٩٥ هـ - ش - ١٤٣٧ هـ ق

۶۲۸

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

ظاهرة التداخل الإيقاعي بين أوزان بحور الشعر العربي
دراسة تحليلية لأنواع البحور المتشابهة الأوزان و طرق تشخيص بحر كل منها
الدكتور محمدابراهيم خليفه شوشتری (التستری)

حروفنگار و صفحه‌آرا: سمیرا دهقان

طراح جلد: امیرشاهرخ فریوسفی

ناظر چاپ: صفر ممیزاد

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۱۱۰.۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای دانشگاه شهید بهشتی محفوظ است.

سرشناسه:	خلیفه شوشتری / محمد ابراهیم، ۱۳۲۷ -
عنوان و نام پدیدآور(ان):	ظاهرة التداخل الإيقاعي بين أوزان بحور الشعر العربي: دراسة تحليلية لأنواع البحور المتشابهة الأوزان و طرق تشخيص بحر كل منها / محمدابراهيم خليفه شوشتری (التستری)
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۳۷ ا.ق. - ۲۰۱۶ م. = ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	بیست، ۱۴۴ ص.
فروست:	انتشارات دانشگاه شهید بهشتی؛ ۶۲۸
شابک:	۹۷۸ ۹۶۴ ۴۵۷ ۳۶۴ ۴
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	عربی؛ کتابنامه؛ نمایه
عنوان دیگر:	التداخل الإيقاعي بين أوزان بحور الشعر العربي. دراسة تحليلية لأنواع البحور المتشابهة الأوزان و طرق تشخيص بحر كل منها.
موضوع:	عروض عربی؛ Arabic language - Versification؛ زبان عربی، سخن شعر؛ Arabic language - *Poetics؛ شعر عربی - قافیه؛ Arabic poetry - Rhyme
شناسه افزوده:	دانشگاه شهید بهشتی. مرکز چاپ و انتشارات
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۵ ظ ۸ خ / ۲۱۹۴ PJA
رده‌بندی دیویی:	۸۰۸/۰۴۹۲۷
شماره کتابشناسی ملی:	۴۳۷۹۴۰۴

کد ناشر ۱۰۰۱۷۳۴

www.pub.sbu.ac.ir
unipress@mail.sbu.ac.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار	سیزده
مقدمه	پانزده
۱. تشابه الإيقاع بين البسيط و السريع و المتقارب و الرجز و المجتث	۱
• شة الدكتور عبدالله الطيب	۶
شرح نص الأستاذ عبد الحميد الرازي	۸
شرح نص الدكتور عبد الله الطيب	۹
مناقشة الآراء	۱۲
ملاحظة	۱۵
۲. التشابه الإيقاعي بين الوافر المجزوء و "البحر"	۱۷
ذكر الآراء في تعيين بحر هذا الوزن	۱۸
شرح رأي أبي يعقوب السكاكي	۱۹
شرح رأي الجوهري	۱۹
مناقشة صفاء خلوصي	۲۱
۳. الخلط الإيقاعي بين الكامل والطويل الناتج عن التقطيع	۲۳
۴. الخلط الإيقاعي بين الوافر المجزوء و الهزج	۲۵
مناقشة الدكتور هاشم صالح مناع و من وافقه	۳۱
نظرية كون الهزج وافرأ مجزوءاً	۳۲
مناقشة نص الدكتور مصطفى جمال الدين	۳۵
۵. الخلط الإيقاعي بين الوافر المجزوء و الرجز المجزوء	۳۷
ملاحظة	۳۸

- ٣٨..... كيفية معرفة بحر هذا الوزن
٦. التشابه الإيقاعي بين الكامل والرجز..... ٣٩
- الاحتمالات المتوقعة ٣٩
٧. الخلط الإيقاعي بين الكامل والسريع ٤٥
- حالتان يشته بهما الكامل بالسريع ٤٦
- ملاحظة ٤٧
- حظة ٤٨
- حكم الفه في الحالتين السابقتين ٤٨
٨. الخلط الإيقاعي بين السريع والخفيف ٤٩
- شرح ملاحظته الدكتور مصطفى جمال الدين ٥٠
٩. الخلط الإيقاعي بين المديد والرمل ٥٣
- الشرح ٥٣
- ملاحظة ٦٠
- النتيجة ٦١
١٠. الخلط بين المستطيل والهزج ٦٣
- كيفية حصول الخلط ٦٣
- ملاحظة ٦٦
- مناقشة الأستاذ عبد الحميد الرازي ٦٦
- حالتان من المستطيل ٦٨
١١. الخلط أو التشابه بين نوعين من أنواع بحر واحد، و كيفية التمييز ٧١
- تعريف الرجز المشطور ٧١
- مناقشة هذه التعاريف ٧١
- ملاحظة ٧٢
- أوجه الاختلاف بين الرجز المشطور و الرجز المزدوج ٧٣

أوجه الاتفاق بين الرجز المشطور و الرجز المزدوج	٧٤
١. مثال المشطور المختوم بشطر فرد	٧٥
٢. مثال المشطور المختوم بشطر زوج	٧٧
٣. مثال الرجز المزدوج المختوم بشطر فرد	٧٩
٤. مثال الرجز المزدوج المختوم بشطر زوج	٨١
النتيجة	٨٣
الرجز المجزوء	٨٣
الرجز السهوك	٨٥
الرجز التام	٨٨
الرجز المشطور	٨٩
النتيجة	٩١
١٢. التشابه الايقاعي بين الرجز والسبي	٩٣
موارد حصول هذا التشابه	٩٣
إستعمالان للوزن المشترك	٩٥
رأي الجوهري صاحب الصحاح	١٠٠
ملاحظة	١٠٠
المورد الثاني: نوعان	١٠١
ملاحظة	١٠٣
دليل اعتبار هذا الوزن من السريع	١٠٦
شرح نص السكاكي	١٠٦
مناقشة السكاكي	١٠٦
١٣. التشابه الايقاعي بين الرجز والمنسرح	١٠٧
الوزن الأول	١٠٩
مناقشة الدكتور مصطفى جمال الدين	١١١
ملاحظة	١١٣

١١٣.....	و فيه احتمالان
١١٤.....	ملاحظة.....
١١٧.....	١٤. التشابه الإيقاعي بين الخفيف و الممتد
١١٩.....	قصيدتان يمكن تحزيبهما على البحرين المذكورين
١٢٠.....	ملاحظة.....
١٢١.....	النتيجة.....
١٢٣.....	١٥. تشابه الإيقاعي بين الخفيف و المقتضب
١٢٥.....	نظرية الدكتور مصطفى جمال الدين
١٢٧.....	شرح نظرية
١٢٨.....	مناقشة النظرية
١٢٩.....	النتيجة.....
١٣١.....	١٦. التداخل الإيقاعي بين الخفيف و الممتد
١٣٢.....	نظرية الجوهري
١٣٢.....	مناقشة الجوهري
١٣٣.....	النتيجة.....
١٣٥.....	فهرس المصادر
١٣٩.....	دليل الأشعار
١٤٣.....	دليل الأعلام

فهرس المناقشات و الملاحظات

٦	مناقشة الدكتور عبدالله الطيب
١٢	مناقشة الآراء
١٥	ملاحظة
٢١	مناقشة صفاء الحارثي
٣١	مناقشة الدكتور هاشم صالح من واقعته
٣٥	مناقشة نص الدكتور مصطفى جمال الدين
٣٨	ملاحظة
٤٧	ملاحظة
٤٨	ملاحظة
٥٣	الشرح
٦٠	ملاحظة
٦٦	ملاحظة
٦٦	مناقشة الأستاذ عبد الحميد الراضي
٧١	مناقشة هذه التعاريف
٧٢	ملاحظة
١٠٠	ملاحظة
١٠٣	ملاحظة
١٠٦	شرح نص السكاكي
١٠٦	مناقشة السكاكي
١١١	مناقشة الدكتور مصطفى جمال الدين
١١٣	ملاحظة

۱۱۴.....	ملاحظة
۱۲۰.....	ملاحظة
۱۲۷.....	شرح النظرية
۱۲۸.....	مناقشة النظرية
۱۳۲.....	مناقشة الجوهرية

www.ketab.ir

پیشگفتار

در علم عروض مبحثی وجود دارد مبنی بر اینکه روی وزن اصلی هریک از بحرهای شائذه گانه دوگونه تغییر می‌آید و باعث متحول شدن وزن از آهنگی به آهنگ دیگر می‌شود. نوع اول زبانه نام دارد و دارای انواع گوناگونی است. نوع دوم را علت می‌نامند که خود به چند نوع تقسیم می‌شود. تغییراتی که زحاف بر وزن اصلی بحر ایجاد می‌کند بیشتر است، زیرا زحاف می‌تواند در همه اجزاء و تفعیلهای بیت وارد شود، درحالی‌که علت فقط در عروض و در رباعی وارد شود و در بقیه تفعیلهای بیت نمی‌آید. این تغییرات در موارد بسیاری سبب تشکیل وزنهای دو بحر یا بیشتر می‌شود و گاهی نیز وزن این بحرها را یکسان می‌کند؛ به رتبی تغییرات خاص هر یک از این بحرها به یک وزن مشترک می‌انجامد. این پدیده عربی را همه بحرهای شائذه گانه شعر عربی نمایان است. بنابراین لازم است استادان و متخصصان این علم همه موارد این پدیده را بررسی و به دقت موشکافی کنند تا برای پرسش‌های زیر راه‌های علمی و مناسب ارائه دهند:

۱. چگونه این زحاف‌ها و علت‌ها می‌توانند بحرها را در وزنی مشترک جمع کنند؟ به عبارتی سیر دگرگونی آنها چیست؟

۲. آیا شیوه‌های علمی برای جدا کردن این وزن‌ها و تعیین بحر بیت وجود دارد؟

در این کتاب سعی شده است به پرسش‌های بالا پاسخ داده شود و راه‌های تشخیص و جدا کردن را تا حد امکان ارائه و در اختیار پژوهشگران قرار دهد. بنابراین امیدواریم کتاب برای علاقه‌مندان و پژوهشگران علم عروض مفید باشد.

کتاب دارای این ویژگی‌هاست: بررسی بیشترین موارد مشترک وزن‌ها؛ بررسی آراء و

نظریهای گوناگون متخصصان این علم؛ بررسی آرا و نظریهای گوناگون و اظهارنظر درباره آنها؛ روان بودن شیوه طرح موضوع.

شایان ذکر است این کتاب حاصل طرح پژوهشی است به نام "التطور الإيقاعي في أوزان بحور الشعر العربي" که با معاونت محترم پژوهشی و فناوری دانشگاه شهید بهشتی به اتمام رسیده است.

محمد ابراهیم خلیفه شوستری

زمستان ۱۳۹۵